

Wychowanie integralne w szkole salezjańskiej

Ks. dr hab. Andrzej Łuczyński SDB
– kierownik Katedry Pedagogiki
Społecznej i Pedagogiki Opiekuń-
czej, Instytut Pedagogiki KUL.
E-mail: a.luczynski@vp.pl.

The integral education in Salesian school

■ Streszczenie

W artykule podjęto ogólną refleksję nad problemem integralnego wychowania w szkole salezjańskiej, co wydaje się ze wszech miar społecznie i pedagogicznie potrzebne z kilku powodów. Po pierwsze, namysł taki umożliwi lepsze zrozumienie tego, co szkoła salezjańska wnosi do współczesnej edukacji. Po drugie, może stać się to źródłem inspiracji dla ponownego przemyślenia niektórych aspektów pracy współczesnej szkoły. Po trzecie, pozwala ukazać aktualność i wartość poszczególnych elementów integralnego systemu wychowawczego szkoły salezjańskiej. Po czwarte, uczy pokory i skromności w zgłaszaniu nowych postulatów dotyczących reorganizacji procesu edukacji i wychowania. Po piąte, może stanowić zachętę do opracowania naukowej syntezy minionego i współczesnego dorobku edukacyjnego szkoły salezjańskiej w zakresie kształcenia i wychowania.

Słowa kluczowe wychowanie integralne, szkoła salezjańska, ks. Bosko, młodzież

■ Abstract

In the article, a general reflection on the problem of the integral education in Salesian school has been undertaken which seems to be socially and pedagogically necessary for several reasons. Firstly, such a designation provides a better understanding of what Salesian school brings to contemporary education. Secondly, it might become a source of inspiration to a renewed consideration of certain aspects of contemporary school work. Thirdly, it allows to present the timeliness and value of particular elements of the integral education system of Salesian school. Fourthly, it teaches humility and modesty in submitting new postulates concerning reorganization of the education and upbringing process. Fifthly, it might constitute an incentive to elaborate a scientific synthesis of the past and contemporary educational achievements of Salesian school in the range of formation and education.

Key words: integral education, Salesian school, fr. Bosko, youth

■ Wstęp

Realizowana obecnie kolejna reforma polskiej edukacji, a zarazem próba oparcia kształcenia i wychowania młodego pokolenia na trwałych wartościach, skłania do refleksji nad zagadnieniem integralnego wychowania w środowisku szkolnym. W świetle współczesnych teorii pedagogicznych szkoła, realizując zarówno cele dydaktyczne, jak i wychowawcze, powinna stać się miejscem spotkania i „dialogu” nauczyciela i ucznia. W takiej szkole uczniowie powinni zdobywać wiedzę oraz odnajdywać inspirację do integralnego rozwoju swojej osoby. Proces kształcenia i wychowania w szkole XXI wieku powinien odbywać się w oparciu o wartości, które są zdolne nadać sens życiu młodego człowieka, zakorzeniając go mocno w dziedzictwie historycznym, kulturowym i religijnym swego narodu. Współczesna szkoła powinna zatem stanowić dogodny grunt, na którym uczniowie w sposób twórczy z pomocą nauczycieli i wychowawców mogliby w pełni urzeczywistnić rozwój swego człowieczeństwa, które dałoby im możliwość wartościowego życia w społeczeństwie. W obliczu tak wielu wyzwań, z którymi zmagają się dziś szkolnictwo, należy z odwagą i pasją sięgnąć do źródeł edukacji i wychowania chrześcijańskiego. W nim bowiem znaleźć można receptę, jak skutecznie przekazywać dzieciom i młodzieży wiedzę, a jednocześnie wychowywać tak, aby uszanować ich godność i indywidualność oraz zawsze mieć na uwadze dobro społeczeństwa.

Biorąc również pod uwagę współczesne realia życia młodego pokolenia, w których często młodzi ludzie doświadczają rozlicznych problemów i trudności, niezwykle ważną kwestią wydaje się dokonanie gruntownego namysłu nad wypracowaniem skutecznych metod, pozwalających tok edukacji szkolnej nierozdzielnie powiązać z procesem integralnego wychowania młodego człowieka. Potrzeba integralnego wychowania ucznia tkwi bowiem, zdaniem wielu, w samym człowieku, w jego ciągłym rozwoju ukierunkowanym na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna. Człowiek przychodząc na świat, przynosi w sobie wewnętrzną „konieczność” wychowania. O potrzebie integralnego wychowania człowieka świadczy również jego nieporadność i nieprzygotowanie do samodzielnego życia w momencie narodzin. Przemawiają za tym także potrzeby natury społecznej i kulturalnej człowieka, jego niedoskonałość, a jednocześnie potencjalność rozwojowa. Niewątpliwie, istota ludzka potrzebuje pomocy w procesie in-

tegralnego wychowania, aby jako osoba mogła odkryć i w sposób godny i odpowiedzialny zrealizować swój życiowy potencjał¹.

Podjęcie efektywnych działań, by w szkołach wdrożyć dobrze przemyślany i przygotowany proces integralnego wychowania, niesie ze sobą potrzebę odwołania się do wartościowych i sprawdzonych już w tym względzie praktyk wychowawczych. Potrzeba zatem takiego wzoru pedagoga-praktyka, który mógłby wskazać współczesnym nauczycielom właściwą i pewną drogę integralnego wychowania młodego pokolenia. Jednym z takich pedagogów jest ks. Jan Bosko (1815–1888) – włoski duchowny, inicjator szkolnictwa salezjańskiego na świecie, a zarazem wybitny wychowawca i nauczyciel młodzieży w XIX wieku. Metoda wychowawcza ks. J. Bosko stanowi wciąż niezwykle aktualny punkt odniesienia w kwestii integralnego wychowania młodzieży. Skłania ona bowiem młodych ludzi do podejmowania stałych wysiłków na rzecz wszechstronnego rozwoju swojej osoby. Pedagogia ks. J. Bosko skutecznie wskazuje jak podchodzić do edukacji i wychowania młodego pokolenia w sposób integralny, w oparciu o dialog, miłość i formację społeczną i chrześcijańską. Jego system prewencyjny inspirował dziś wielu nauczycieli i pedagogów do ponownego przemyślenia szkolnych programów edukacyjnych i ukierunkowania ich w taki sposób, aby sprzyjały integralnemu rozwojowi i wychowaniu uczniów. Biorąc pod uwagę zadania stojące przed współczesną szkołą, przedmiotem niniejszych rozważań będzie integralne wychowanie w szkole salezjańskiej, zakorzenione mocno w nauce Kościoła katolickiego i w charyzmacie ks. J. Bosko, a skierowanej ku wyzwaniom przyszłości.

I. Szkolnictwo salezjańskie i jego personalistyczne podstawy

Ksiądz J. Bosko powołując do życia pierwsze szkoły salezjańskie, umiejętnie wprost wyczuł, że należy stworzyć system edukacji i wychowania integralnego, dzięki któremu młody człowiek otrzyma pomoc w rozwoju naturalnym, kulturowym i duchowym. Jako doskonały obserwator życia społecznego, dostrzegł też, że dokonująca się w jego czasach transformacja społeczna

1. Zob. J. Goleń, *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*, Rzeszów 2006, s. 32.

i ekonomiczna rodzi zapotrzebowanie na człowieka o „nowych horyzontach”, wykształconego i w pełni przygotowanego do życia w dynamicznie zmieniającym się społeczeństwie. Ważnym elementem licznych działań, które podejmował dla dobra najbardziej zaniedbanej młodzieży, uczynił więc edukację, czyli kształcenie i wychowanie. Zdawał sobie bowiem sprawę, że zdobycie wykształcenia i zawodu wsparte dobrym wychowaniem to niezmierny kapitał, który pozwoli młodym znaleźć zatrudnienie, stać się samodzielnymi i użytecznymi społecznie². Sam, wychowany w bardzo trudnych warunkach materialnych musiał pokonać wiele przeciwności, aby zdobyć wykształcenie. Wspierany był przez prostą, aczkolwiek obdarzoną niezwykłym talentem wychowawczą matkę, która łącząc w sobie macierzyńską miłość, rodzącą równowagę i spokój, ze stanowczością i wymaganiami, potrafiła rozbudzić w swym synu głębokie życie duchowe, poczucie obowiązku oraz potrzebę poświęcenia się dla innych³. To od niej zaczerpnął myśl, aby oprzeć swój system wychowawczy na miłości wychowawczej, stawiającej rozumne wymagania i przesyczonej żarliwością wiary katolickiej wskazującej ostateczny cel i sens życia.

Początki działalności edukacyjnej ks. Bosko były skromne. W założonym przez siebie Oratorium na przedmieściach Turynu gromadził rzesze młodzieży poszukującej pracy i schronienia, często zaniedbanej moralnie. Pragnął rozbudzić w niej potrzebę lepszego życia i dać jej namiastkę domu rodzinnego. Po pewnym czasie doszedł do wniosku, że będzie to niemożliwe, jeśli nie stworzy odpowiednich warunków wychowawczych, pozwalających młodym zdobywać wykształcenie i chroniących ich przed demoralizacją. Tak oto w połowie XIX w. zaczęły powstawać z inicjatywy i pod kierunkiem ks. Bosko pierwsze szkoły zawodowe i humanistyczne, które szybko rozprzestrzeniły się na terenie Włoch i w innych krajach Europy i świata⁴. Należy zaznaczyć, iż szkolnictwo salezjańskie od samego początku swego istnienia, zachowując swoją tożsamość, wpisało się w szeroko znaną i cenioną w świecie działalność szkolnictwa katolickiego. Pozwoliło to wnieść do dotychczasowej działalności szkół katolickich ogromne bogactwo charyzmatycznej myśli wychowawczej ks. Bosko oraz niezwykle dynamizm, uwidaczniający się w skutecznym docieraniu z propozycją

2. Por. M. Szpringer, *System prewencyjny księdza Jana Bosko we współczesnej profilaktyce*, Kielce 2006, s. 79.

3. Por. P. Chavez, *Komentarz do wiązanki na rok 2006*, w: *W trosce o ducha rodzinnego w szkole salezjańskiej*, Kraków 2006, s. 28–29.

4. Por. M. Szpringer, *System prewencyjny...*, s. 79–82.

edukacyjną i wychowawczą do ogromnej rzeszy dzieci i młodzieży na całym świecie. U początku szkolnictwa salezjańskiego leży zatem oryginalna myśl pedagogiczna ks. J. Bosko, wyrażająca się w trosce o poszanowanie godności i praw młodego człowieka oraz o jego integralne wychowanie i edukację.

Poruszając problematykę integralnego wychowania w szkole salezjańskiej niezbędne jest wskazanie na pewne istotne i wspólne fundamentalne założenia działalności, zarówno „szkolnictwa katolickiego”, jak i salezjańskiego. W myśl dokumentów Kościoła katolickiego, „katolickość” szkoły można rozumieć w znaczeniu szerokim i wąskim⁵. Pierwsze, szerokie rozumienie zakłada, że szkoła jest katolicka, jeżeli tworzy środowisko wychowawcze oparte na zasadach życia chrześcijańskiego oraz deklaruje swój związek z wiarą i Kościołem katolickim. W skład tej grupy mogą wchodzić wszystkie szkoły, które formalnie nie posiadają statusu szkoły katolickiej, ale są takimi ze względu na tworzone środowisko i nauczanie ewangeliczne. W drugim zaś wąskim znaczeniu szkołą katolicką jest ta, która uzyskała zgodę kompetentnej władzy kościelnej do używania określenia „katolicki” lub została założona przez publiczną kościelną osobę prawną. Szkoły salezjańskie należą zatem do grupy szkół katolickich w znaczeniu wąskim⁶. Ponadto ważnym zagadnieniem, wyjaśniającym dynamiczny rozwój szkół salezjańskich, a jednocześnie wskazującym na aksjologię szkolnictwa katolickiego, jest zagadnienie „ideału wychowania”. Obejmuje on między innymi pożądane wzory osobowe, normy oraz sposoby postępowania wyznaczające cele wychowania, jego metody i formy, jak również styl działania pedagogicznego i atmosferę jego przebiegu. Pedagogika bowiem o ukierunkowaniu katolickim i personalistycznym dostrzega w osobie ludzkiej fundamentalny podmiot wychowania⁷. Zatem przez sam fakt, że człowiek jest podmiotem wychowania, rozumie się respektowanie jego godności oraz wartości dla niej właściwych w wychowaniu. Rodzi to potrzebę akceptacji w tym procesie wymogów miłości i kierowania się nią we wzajemnych relacjach wychowawczych; wychowanek staje się swoistym „partnerem” w dialogu z wychowawcą, będąc jednocześnie „wychowawcą” samego siebie⁸. Aksjologiczne podstawy funkcjonowania szkolnictwa katolickiego

5. *Wytyczne Konferencji Episkopatu Polski dla szkół katolickich w Polsce*, 1994.

6. Por. M. Szpringer, *System przewencyjny...*, s. 95.

7. Zob. R. Otowicz, *Etyka życia*, Kraków 1989, s. 127.

8. Zob. M., Nowak *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999, s. 443–450.

przyjmują w swych założeniach sobie właściwą (personalistyczną), koncepcję człowieka, jego rozwoju oraz celu, do którego zmierza⁹.

Popularność szkół salezjańskich w świecie ma swe uzasadnienie przede wszystkim w konsekwentnym, ale i zarazem intrygującym sposobie realizacji chrześcijańskiej wizji edukacji, u której podstaw stoi personalistyczna wizja człowieka. Przyjęcie takiego założenia w edukacyjnej działalności szkół salezjańskich obliguje przede wszystkim do uznania bezwzględnej wartości osoby ludzkiej przysługującej jej z natury, a wyrażającej się w poszanowaniu godności wychowanka oraz stworzeniu mu optymalnych możliwości do integralnego rozwoju i wychowania¹⁰. Potwierdza to Jan Paweł II wyrażając prawdę, iż wychowanie ma kształtować człowieka ze względu na jego najwyższy cel i powinno harmonijnie (integralnie) rozwijać wszystkie jego predyspozycje, w tym zdolność do wysiłku i poczucie odpowiedzialności, powinno pomagać mu w opanowaniu własnej wolności¹¹. Podstawowym założeniem działalności szkoły salezjańskiej jest więc „wychowanie człowieka jako osoby, istoty cielesnej, psychicznej i duchowej, wolnej i rozumnej, która jest najwyższą na ziemi wartością ze względu na swoją godność”¹².

Istotnym i charakterystycznym rysem działalności edukacyjnej szkół salezjańskich jest zatem integralność systemu wychowawczego uwzględniającego wszystkie sfery rozwojowe wychowanka. Oznacza to, że „człowiek z racji swego bytu osobowego, będąc istotą indywidualną, posiadającą własny świat wewnętrzny, jest spójną i kompletną całością, a nie częścią czegoś. [...] Integralny charakter wychowania wyraża się w tym, że obejmuje on całego człowieka z jego niepowtarzalnym życiem fizycznym, psychicznym, społecznym, duchowym, religijnym i chroni go przed różnego rodzaju modnymi dziś, a zarazem zgubnymi „redukcjonizmami”, mającymi swoje korzenie w błędnym rozumieniu osoby ludzkiej”¹³. Wychowawca działając zatem odpowiedzialnie w oparciu o posiadany autorytet, powinien stosować takie sposoby wychowania i inicjować takie procesy, które pozwolą wychowankowi na wielostronny rozwój i odnalezienie się w swoim człowieczeństwie, a jednocześnie umożliwią mu bycie odpowiedzialnym w działaniu.

9. Por. K. Olbrycht, *Aksjologia szkoły katolickiej*, „ETHOS” 2007, nr 75, s. 91.

10. Por. M. Studenski, *Wychowanie chrześcijańskie wyzwaniem dla szkoły i katechezy*, w: A. Ryńnio, red., *Wychowanie chrześcijańskie*, Lublin 2007, s. 757.

11. Zob. P. Kaźmierczak, *Personalistyczna koncepcja nauczania w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2003, s. 39.

12. K. Olbrycht, *Aksjologia szkoły...*, s. 94.

13. A. Ryńnio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004, s. 17.

Każda „koncepcja człowieka, charakteryzująca się jednostronnością i jednoaspektowością rodzi analogiczną koncepcję wychowania”¹⁴. „Integralne” postrzeganie młodego człowieka prowadzi natomiast w chrześcijańskim systemie wychowania do uwzględnienia wszystkich sfer jego rozwoju, w tym także sfery duchowej i religijnej. Szkoły salezjańskie kierując się założeniami antropologii chrześcijańskiej ujmują wychowanka zarówno jako istotę biologiczną, jak i „duchową”, uwzględniając tym samym jego perspektywę transcendentną¹⁵. Edukacja uwzględniająca całą złożoność osoby (cielesno-duchową) ucznia daje mu pełną szansę kształtowania własnej osobowości, swego życia moralnego, intelektualnego i duchowego, a także twórczego włączenia się w życie społeczno-kulturalne¹⁶. Daje temu wyraz Jan Paweł II, który podkreśla, że dla „pełnej dojrzałości człowieka konieczne jest nie tylko samo zdobywanie informacji i ukierunkowanie edukacyjne na osiągnięcie specjalizacji, ale także edukacja rozumiana jako spełnienie całej osoby”¹⁷. Dlatego szkoła salezjańska nie tylko kształci, ale i wychowuje, dążąc do uformowania dojrzałej osobowości wychowanka w wymiarze społecznym i religijnym. Szkoła ta ma niejako podwójny cel i wymiar działania – ma zapewnić wychowankom formację ludzką i chrześcijańską.

Sprostanie tak sformułowanym założeniom szkoły salezjańskiej wymaga odpowiedniej postawy ze strony nauczycieli. Ich powinnością jest nie tylko przekazywanie wiedzy, ale również stwarzanie uczniom korzystnych warunków rozwoju. Dokonuje się to na drodze „spotkania osób”, w trakcie przekazywania wiedzy, ale także przez postawę i autorytet nauczyciela, który dla ucznia jest „świadkiem” najwyższych wartości. Innymi słowy nauczyciele „swymi kompetencjami powinni zapewnić uczniom pomoc w poznaniu świata, swym autorytetem i prawością – odwagę w dążeniu do ideałów, swym zaangażowaniem i entuzjazmem – motywację i pomoc w pracy nad sobą [...], jako świadkowie wiary, mogą i powinni wspomagać rozwój religijny wychowanków”¹⁸. Nauczyciel zwykle w ramach swoich zadań wspiera wychowanka w racjonalizowaniu jego doświadczeń, rozwijaniu możliwości oraz kształtowaniu odpowiedzialności za siebie i za innych.

14. M. Nowak, *Pedagogika chrześcijańska: jej podstawy, rozwój i aktualny stan*, „Rocznik Pedagogiczny” 2004, nr 2, s. 50.

15. Por. M. Studenski, *Wychowanie chrześcijańskie...*, s. 761–762.

16. Por. A. Rynio *Integralne wychowanie...*, s. 247.

17. Tamże, s. 245.

18. K. Olbrycht, *Aksjologia szkoły...*, s. 95.

Ważną zasadą owej relacji nauczyciela z uczniem w szkole salezjańskiej jest „wspólne” dążenie do świętości, w którym oba podmioty potrafią wznieść się ponad własne słabości, są zdolne korygować swoje postępowanie oraz wyzwać w sobie zapał do twórczej i pełnej poświęcenia pracy nad sobą. Z tej perspektywy nauczyciel ma okazję odkrywania pełnej prawdy o człowieku (uczni), uzdalniającej go do otwierania się na innych ludzi i na transcendentny wymiar każdego ludzkiego życia¹⁹.

Istotnym zagadnieniem w kontekście personalistycznych podstaw szkolnictwa salezjańskiego jest troska o podmiotowy charakter całego procesu nauczania i wychowania w szkole salezjańskiej. Najogólniej powinien on wyrażać się w konieczności takiego doboru dróg oddziaływania dydaktycznego i wychowawczego, które powinno stymulować wychowanka do integralnego rozwoju oraz wspomagać go na drodze ku osiągnięciu dojrzałości społecznej i chrześcijańskiej. Proces wychowania w szkole salezjańskiej zawsze bowiem zmierza do uformowania ucznia na uczciwego obywatela i dobrego chrześcijanina. Zakłada to przygotowanie młodego człowieka do systematycznej pracy nad własnym rozwojem oraz do odpowiedzialnego i twórczego udziału w życiu społeczeństwa i Kościoła.

II. Integralny charakter wychowania w szkole salezjańskiej

Szkoła salezjańska jest miejscem przygotowania młodego człowieka do dojrzałego i odpowiedzialnego wejścia w dorosłe życie. Za naczelne zadanie swych poczynąń edukacyjnych ks. Bosko przyjął „formowanie sumień w tym kierunku, aby stały się zdolne szanować bliźniego, życie i postępowanie duchowe i społeczne, [formowanie] sumień prawych, odpowiedzialnych, pragnących zgody w budowaniu pokoju i sprawiedliwości”²⁰. Charakterystycznym znamiem jego systemu wychowawczego było to, iż z jednej strony umożliwiał on wychowankowi wytrwanie w dobrym, z drugiej zaś zapobiegał popełnieniu przez niego zła. Jednak by mógł on przynieść spodziewane owoce, potrzeba było w jego stosowaniu wykorzystywać zarówno środki naturalne (asystencja, odpowiednia organizacja zajęć, rozwój zainteresowań poszcze-

19. Zob. S. Chrobak, *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa 1999, s. 56.

20. L. Cian, *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*, Warszawa 1986, s. 65.

gólnych wychowanków), jak i te, które wynikają z życia religijnego (praktyki religijne). System wychowawczy ks. Bosko stosowany w szkołach salezjańskich odwołuje się do słów św. Pawła: „Miłość cierpliwa jest, łaskawa jest. Wszystko znosi, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma”²¹. Z tej perspektywy każdy młody człowiek, który okazuje dobrą wolę, w szkole salezjańskiej wart jest tej szczególnej miłości i szacunku. Z perspektywy miłości wychowawczej ważne są wszystkie potrzeby młodego człowieka. Stąd owa miłość urasta do rangi fundamentalnej metodologii wychowawczej w działalności szkół salezjańskich. Niewątpliwie, wychowanie integralne realizowane w atmosferze wzajemnej akceptacji i życzliwości, pomaga w odkrywaniu przez młodego człowieka sensu swego istnienia. Jest to proces poznawania prawdy o sobie, który wielu określa jako osobowe urzeczywistnienie siebie, bądź jako spełnienie siebie jako osoby. Innymi słowy jest to proces, w którym wychowanie (integralne) pomaga człowiekowi w kształtowaniu właściwej tożsamości osobowej, zdolnej do uporządkowania, do pogodzenia własnego wewnętrznego zróżnicowania z wieloma „głosami” pochodzącymi z zewnątrz i odbijającymi się echem we wnętrzu osoby²².

Umiejętność odpowiedzialnego funkcjonowania w świecie społecznym to niezwykle ważny czynnik dojrzałości osobowej człowieka i wyraz jego autonomii moralnej, która kształtuje się pod wpływem wielostronnych i zintegrowanych działań wychowawczych. W tym znaczeniu wychowanie mające charakter integralny prowadzi wychowanka do roztropnego rozoznania złożonych sytuacji życiowych i dokonywania trafnych decyzji oraz umiejętności kierowania się w działaniu następstwami własnych czynów i przyjmowania skutków własnego postępowania.

Integralne wychowanie staje się dziś wielką potrzebą w kształtowaniu elementarnych cech ludzkiego charakteru. Stanowi również nieodzowny element w kształtowaniu przyjaznych stosunków i relacji do innych istot ludzkich, a zarazem ważny czynnik wdrażający młodego człowieka do procesu samokierowania własnym rozwojem. Jest też wskaźnikiem, który określa poziom i jakość etycznego ustosunkowania się wychowawcy do swoich podopiecznych. Niewątpliwie stwarza to możliwość nawiązywania takich międzyosobowych relacji wychowawczych, w których „drugiego” nie postrzega się jako „wroga” (łac. *hostis*). Jest on uważany za „gościa” (łac.

21. J. Bosko, *System zapobiegawczy w wychowaniu młodzieży*, w: L. Cian, *System zapobiegawczy...*, s. 226–233.

22. Zob. C. Nanni, *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, w: A. Szudra, K. Uzar, (red.), *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, Lublin 2009, s. 74.

hostes), którego znamy i który zna nas, z którym spotykamy się, prowadzimy „dialog”, rozwiązujemy problemy i podążamy w ważnych i godnych człowieka kierunkach²³.

Odpowiedzialny wychowawca wchodząc zatem w relację z wychowanymi powinien uwzględniać całe ich bogactwo osobowe i podejmować tylko takie działania, które służą integralnemu rozwojowi i wychowaniu jego podopiecznych²⁴. Człowiek bowiem w swej osobowej niepowtarzalności posiada niezbywalne prawo do integralnego rozwoju na obranej drodze życia. Samo doskonalenie się osoby młodego człowieka musi stać się jego dziełem i owocem jego osobistego wysiłku, zaś role i odpowiedzialność „wychowawców” w procesie rozwoju wyznacza zasada pomocniczości²⁵. Rzecz w tym, że wychowanie i wszelkie instytucje wychowawcze mają zawsze służyć dobru człowieka, jego integralnemu rozwojowi i wychowaniu²⁶. Osiąganie więc przez człowieka pełni rozwoju osobowego domaga się odpowiedzialności wychowawczej osób i instytucji wspomagających ten proces, który rozpoczyna się w momencie poczęcia i trwa aż do naturalnej śmierci.

W założeniach swego systemu wychowawczego ks. Bosko jasno wskazywał, że pozytywne, głębokie relacje między wychowankiem a wychowawcą stanowią fundament dzieła wychowawczego oraz integralnego rozwoju człowieka. Długoletnie doświadczenie wychowawcze ugruntowało w nim przekonanie, że duch rodzinny, zażyłość, pogodne i serdeczne więzi przyjaźni stanowią fundament wytworzenia klimatu zaufania, a ten z kolei jest konieczny do skutecznego wychowania. Ks. Bosko był zatem wewnętrznie przekonany, że integralne wychowanie młodzieży musi być ściśle powiązane z przekonaniem młodych ludzi, że są oni akceptowani i darzeni autentyczną życzliwością i dobrocią.

Projekt integralnego wychowania w szkole salezjańskiej konkretyzują podstawowe założenia ujęte przez ks. Bosko w tzw. trójmian wychowawczy: rozum, religię i miłość wychowawczą wraz z nieodzowną w szkole salezjańskiej obecnością wychowawczą.

23. Tamże, s. 75.

24. Zob. P. Kaźmierczak, *Personalistyczna koncepcja...*, s. 34–35.

25. Tamże, s. 22.

26. Zob. B. Kiereś, *O personalizm w pedagogice. Studia i szkice z teorii wychowania*, Lublin 2009, s. 105.

1. Rozum – jako trafna ocena rzeczywistości wychowawczej

W pedagogii ks. Bosko „rozum” jest zasadą realizmu pedagogicznego i roztropności wychowawczej. Wychowanie oparte na rozumie wprowadza do szkolnictwa salezjańskiego optymistyczny humanizm, który każe wierzyć w naturalne i nadnaturalne „bogactwa” człowieka. Nie ignoruje on słabości ucznia, lecz przede wszystkim podnosi jego zalety i rozwija w nim wszystko to, co dobre. W tym kontekście w szkole salezjańskiej dostrzega się w każdym młodym człowieku, choćby biednym i ze śladami różnych negatywnych doświadczeń, istnienie dobrej woli, wystarczającej, żeby ją wzmocnić i pozwolić, aby uczeń mógł wszechstronnie rozwijać się i wzrastać fizycznie i duchowo. Ponadto szkoła dąży również do wyrobienia u młodzieży zdolności podporządkowania interesu materialnego korzyściom etycznym, narodowym i społecznym. Uczniowie nabywają w ten sposób zdolność przystosowania się w przyszłości do zmieniających się warunków życia i form ustrojowych oraz budzi się w nich poczucie odpowiedzialności za los własny i innych.

Rozum, jako jedna z kluczowych zasad systemu wychowawczego ks. Bosko w praktyce szkoły salezjańskiej, dąży do uregulowania wszelkich stosunków międzyosobowych w środowisku wychowawczym. W myśl tej zasady w życiu szkoły wszystko powinno być rozumne; regulamin, polecenia, zarządzenia, kary, nagrody, sądy wypowiedane przez nauczyciela czy wychowawcę. To wszystko w tym celu, aby młody człowiek mógł zaspokoić dwie fundamentalne potrzeby: działanie z wolnego wyboru i potwierdzenie własnej tożsamości. Nie tłumi to przejawów codziennego życia szkoły, tworzącego swoisty kontekst wychowawczy inspirowany spontanicznością, a nie strachem i obawą. Nauczycieli w szkole salezjańskiej zasada „rozumu” zobowiązuje zaś do ustawicznego kształtowania w sobie empatycznych i pełnych życzliwości postaw, zdolnych do zrozumienia ucznia i okazania mu wsparcia w procesie integralnego rozwoju²⁷.

Głęboka refleksja nad człowiekiem doprowadziła ks. Bosko do wniosku, że dobro jest czymś pierwszym i właściwym w naturze ludzkiej. Dlatego też cały jego system wychowawczy nastawiony jest przede wszystkim na odkrycie tkwiących w człowieku potencjalnych sił dobra. Nie oznacza to zamknięcia oczu na fakt istnienia zła, jednak jego likwidacja występuje tutaj nie jako zamierzenie centralne, ale jako konsekwencja rozwoju dobra. Dlatego też ks. Bosko w swej pedagogii podchodzi do młodzieży nie

27. Por. J. Niewęgłowski, *Charakterystyczne cechy wychowawcy w stylu ks. Bosko*, w: J. Niewęgłowski, (red.), *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, Warszawa 2000, s. 183.

z nastawieniem ujarzmiającym, ale wyzwalającym, pobudzając młodych do życia rozumnego i wartościowego, stwarzając młodym ludziom warunki do integralnego wzrastania w dojrzałości. Rozwój dobra daje gwarancję psychicznej równowagi, szanuje – a nie wyniszcza – wrodzone zadatki wychowanka, nie łamie go wewnątrz, ale wyzwala nowe energie i mobilizuje do działania²⁸. Z tej to refleksji zrodziło się u ks. Bosko postanowienie uczynienia wszystkiego, co możliwe na polu pracy wychowawczej, by nie dopuścić do sytuacji, w której pomoc zmarginalizowanej i wykluczonej społecznie młodzieży stanie się prawie niemożliwa. Pragnął on osiągnąć młodzież wcześniej, by zwrócić ją w kierunku dobra.

Spojrzenie na szkołę salezjańską z pozycji zasady rozumności i „promocji dobra” sprawia, że postrzegamy ją jako instytucję dążącą do rozwijania w wychowanku tych pokładów fizycznych i duchowych, które nazywamy „życiem głębokim”, będącym synonimem witalnego zrywu, dynamizmu osoby, zdolności do twórczości, chęci bycia i stawania się kimś. W tym celu szkoła salezjańska pomaga wychowankom uświadomić sobie bogactwo własnych zalet, by wyzwolić w nich naturalną siłę i pobudzić ich do wysiłku w pracy nad sobą. W tej szkole, przesyconej wychowawczym stylem ks. Bosko, „rozum” jest czynnikiem niezawodnym i fundamentalnym, gwarantującym integralny rozwój zdrowych i zrównoważonych osobowości wychowanków, tj. wolnych, odpowiedzialnych w podejmowaniu decyzji, dyspozycyjnych w dawaniu siebie, gotowych do prowadzenia życia wewnętrznego w ramach całokształtu postępowania, w które chcą zaangażować własne możliwości.

2. Religia – jako dostrzeganie transcendentnej perspektywy w wychowaniu

Ksiądz Bosko stał się twórcą systemu wychowawczego, w którym ważne są nie tylko możliwości naturalne tkwiące w wychowankach, ale także to, co stanowi o transcendencji i nadprzyrodzoności ich bytu. Towarzyszyło mu bowiem przekonanie, że warunkiem skuteczności wychowawczej jest religia, jako wewnętrzna zasada pedagogiczna, rzutująca na treść, formy i środki wychowania i edukacji. W centrum troski ks. Bosko znajdował się zawsze pełen radosnego optymizmu przekaz młodym ludziom prawd wiary. Wy-

28. Zob. M. Łobocki, *Współczesne tendencje w wychowaniu a system wychowawczy św. Jana Bosko*, w: J. Niewęglowski, (red.), *Ksiądz Bosko i jego system...*, s. 267–268.

chowanie religijne w jego pedagogii było zintegrowane z całym szeregiem inicjatyw edukacyjnych, społecznych i rekreacyjnych i nigdy nie wiązało się z przykrym obowiązkiem, ale budziło entuzjazm i poczucie wspólnoty wśród młodzieży²⁹. W proponowanym przez niego ideale wychowawczym zasada religijności występuje między zasadą rozumności i miłości, wiążąc obydwie wewnętrznie³⁰.

Działalność wychowawcza ks. Bosko była działaniem i służbą kompletną, integralną, w której troska o rzeczy materialne szła w parze z działalnością edukacyjną i ewangelizacyjną. W tym duchu znaczenie religii w jego systemie nie miało funkcji czysto zewnętrznej i instrumentalnej. Było zintegrowane z całym działaniem wychowawczym, dotyczyło sumienia, nadawało sens życiu, sprawiało, że pedagogia ks. Bosko zyskiwała wymiar transcendentny. Respektując bowiem wolność młodych ludzi, wskazywała im równocześnie znaczenie i wartość osobistej relacji z Bogiem jako źródło siły duchowej i wewnętrznej przemiany, i odnowy życia³¹. Ten element religijności w systemie wychowawczym szkół salezjańskich jest najbardziej charakterystyczny. Nie można ani należycie pojąć, ani określić integralnego wychowania w szkole salezjańskiej bez tego jej religijnego odniesienia. I nie jest to sprawa jedynie religijnego wychowania. Chodzi tu raczej o religijny rdzeń całego życia szkoły, obejmujący i przenikający całą społeczność szkolną (nauczycieli, wychowawców, uczniów, rodziców, personel administracyjny), scalając ją w solidarne środowisko edukacyjne i wychowawcze. Jest to swoista formacja religijna, która staje się prawdziwym doświadczeniem duchowym, która czerpie z bogactwa katolickiej wiary i tradycji, by uczynić życie młodych bardziej sensownym, by zakotwiczyć je w nadziei i miłości³².

Można zatem powiedzieć, że „religia” jako element systemu prewencyjnego w szkole salezjańskiej ma pomagać wychowywać ewangelizując i ewangelizować wychowując. Byłoby ignorancją twierdzić, że chodzi tu tylko i wyłącznie o schematyczne „wychowanie religijne”, gdyż znaczenie, jakie ks. Bosko nadawał „religii” w swej (integralnej) pedagogii, obejmuje i wyraża o wiele głębszą rzeczywistość – Bożą transcendentną miłość do

29. Zob. F. Casella, *Wychowywać do poszanowania praw człowieka w wierności systemowi edukacyjnemu św. Jana Bosko*, w: J. Gocko, J. Sadowski, (red.), *Wychowanie w służbie praw człowieka*, Warszawa 2008, s. 126–127.

30. Por. K. Misiaszek, *Główne idee systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, „Seminare” 1987–1988, s. 49.

31. Zob. D. Grządziel, *Pedagogika ks. Bosko w szkole salezjańskiej*, „Seminare” 2011, t. 29, s. 228–229.

32. Zob. P. Chávez Villanueva, *Wychowywać z sercem księdza Bosko*, Kraków 2008, s. 17.

człowieka. Właśnie jej odbłaskiem ma się stać owa miłość i dobroć wychowawcza, która troszczy się zarówno o dobro doczesne, jak i nadprzyrodzone wychowanka³³. W tym celu w szkole salezjańskiej ukazuje się młodzieży głębokie wartości tkwiące w religii, które integralnie łączą się i promieniują na całość zdobywanej przez ucznia wiedzy oraz na jego życie osobiste. Religijny klimat szkoły salezjańskiej ukierunkowany jest przede wszystkim na wewnętrzne ubogacenie wychowanka oraz na sumienne, pełne entuzjazmu i twórczego zapału podjęcie przez niego swoich codziennych obowiązków, którymi są radość, nauka, posłuszeństwo, praktykowanie miłości Boga i bliźniego oraz spełnianie swoich codziennych praktyk religijnych. Szkoła salezjańska nawiązując do myśli swego założyciela pragnie, aby jej uczniowie byli dobrymi chrześcijanami i uczciwymi obywatelami³⁴.

3. Miłość wychowawcza – jako wyraz poświęcenia i oddania w wychowaniu

Zasadę miłości wychowawczej, tak istotną dla integralnego wychowania osoby w systemie ks. Bosko, można również określić jako „dobroć”, która uwiadacza się w postawie nauczyciela i wychowawcy. Charakteryzuje się ona zatroskaniem o rozwój wychowanka, pragnieniem dla niego dobra zarówno ludzkiego, jak i nadprzyrodzonego. W praktyce pedagogicznej szkoły salezjańskiej relacje wychowawcze przepełnione są ową głęboką dobrocią, przez którą wychowawca staje się przyjacielem młodzieży, tworząc w szkole klimat prawdziwej i wyzwalającej „obecności pedagogicznej”. Miłość wychowawcza najszybciej rodzi się w środowisku o charakterze rodzinnym pozbawionym sztywności i biurokratycznego stylu, zakłada bowiem relacje interpersonalne, wymaga wejścia wychowawcy w swoistą zażyłość z wychowankiem, stanie się „rzeczywistym” bratem, przyjacielem i ojcem młodzieży.

Zgodnie ze stylem myślenia ks. Bosko, można by zasadę miłości wychowawczej stosowaną w szkole salezjańskiej wypowiedzieć w słowach: pełne otwarcia i zrozumienia podejście do ucznia, szczerza i czysta serdeczność. Młodzież w szkole salezjańskiej nie tylko ma wiedzieć, że jest otaczana szacunkiem i miłością, ale powinna tego doświadczać w praktyce życia szkolnego³⁵. Chodzi tu o codzienną postawę wychowawczą wobec młodzieży, która

33. Zob. J. Bosko, *System zapobiegawczy...*, s. 229–231.

34. Por. J. Niewęglowski, *Charakterystyczne cechy...*, s. 184–185.

35. Por. J. Bosko, *List o stanie oratorium*, w: L. Cian, *System zapobiegawczy...*, s. 252–253.

nie jest ani zwykłą miłością ludzką, ani też samą miłością nadprzyrodzoną. Jest to rzeczywistość złożona, która zakłada dyspozycyjność, zdrowe zasady i odpowiedni sposób postępowania³⁶. Wychowanie oparte na miłości nie polega na uleganiu wszelkim zachciankom młodego człowieka, ale na działaniu sprzyjającym asymilacji wartości, które mają stanowić podstawę jego dojrzałej osobowości.

W atmosferze takiej miłości system wychowawczy ks. Bosko stosowany w szkole salezjańskiej był systemem demokratycznym, charakteryzującym się bezwarunkową akceptacją i głębokim zrozumieniem dla wychowanka. Wychowawca w tym systemie, ogarniając „miłością” wychowanka, wyzwalał w nim wolność i energię jego natury. Stały wzrost wychowanka w dojrzałości społecznej i religijnej był widowym dowodem odwzajemnienia życzliwości dla wychowawcy³⁷. Obecność zaś wychowawcy pośród wychowanków zakładała, że nie zatrzymywał on wychowanka na sobie i nie reprezentował jedynie samego siebie, lecz był przede wszystkim narzędziem Boga niosącym Jego dobroć i miłość. Tak więc, bezinteresowna „miłość”, tak właściwa dla relacji rodzinnych i tworząca w rodzinie pogodną atmosferę, jest jednym z najbardziej charakterystycznych elementów w prewencyjnym systemie wychowania ks. J. Bosko. Miłość wychowawcza przestaje bowiem być w jego pedagogii tylko czystą uczuciowością, a staje się bezinteresownym daniem siebie innym.

Ksiądz Bosko, świadomy tych procesów, zalecał, by w jego placówkach edukacyjnych (szkołach, bursach, oratoriach) panowała atmosfera rodzinna, pozwalająca na szczerość, radość, przyjaźń i dynamiczną twórczość. Wychowankowie mieli okazję nawiązywać przyjazne kontakty z wychowawcami i między sobą poprzez wspólną pracę i zabawę, w których „asystent” spełniał funkcję animatora, pobudzając młodzież do aktywności³⁸.

Budowaniu atmosfery rodzinnej i pogłębianiu więzi osobowych w szkole salezjańskiej służyły także różne stowarzyszenia, będące dziełem samej młodzieży³⁹. Wychowankowie uczyli się w nich społecznego myślenia, aktywnego uczestnictwa w życiu grupy oraz zaangażowania w sprawy środowiska lokalnego. Atmosfera rodzinna we wspólnocie wychowawczej wyrasta przede wszystkim z więzi, która łączy wychowawców i wychowanków pomiędzy

36. Por. Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży*, Rzym 1988, s. 18–19.

37. Zob. J. Wilk, *Atmosfera rodzinna w wychowaniu*, w: M. Majewski, (red.), *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, Kraków 1988, s. 94–96.

38. Por. F. Giraudi, *L'oratorio di Don Bosco nei tempi del Savio*, „Salesianum” 1950, nr 2, s. 230.

39. Zob. J. Bosko, *Wspomnienia z Oratorium*, Warszawa 1987, s. 169.

sobą. Z tego naturalnego podłoża emocjonalnego rodzi się poczucie odpowiedzialności wśród członków wspólnoty wychowawczej za jej całość oraz za dobro każdego z osobna. Mówiąc o znaczeniu miłości i atmosfery rodzinnej w wychowaniu integralnym, trzeba jeszcze przypomnieć, że była ona tym, w co wychowanek zanurzał się w sposób naturalny od samego początku. Jeśli była to atmosfera pogody, tolerancji i życzliwości, to ułatwiała ona uspołecznienie wychowanka i kształtowanie w nim właściwej postawy społecznej, moralnej i religijnej. J. Bosko dążył w ten sposób do wychowania człowieka zdolnego włączyć się z całą odpowiedzialnością w życie społeczne i religijne. Pragnął również, aby młody człowiek zrozumiał swe powołanie na ziemi w perspektywie swojej przyszłości. Stąd jego troska o stworzenie systemu wychowania integralnego, tak by pomógł on młodzieży w osiągnięciu dojrzałości życiowej i strzegł ją przed zagrożeniami związanymi z marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

W szkole salezjańskiej wymaga się szczególnej postawy nauczyciela wobec uczniów, która z jednej strony polega na wyrozumiałości wobec słabości ludzkiej natury, z drugiej zaś na nieustannym racjonalnym stawianiu wymagań⁴⁰. Należy dodać, że to działanie, podejmowane przez wychowawcę bez dojrzałej postawy dobroci, zaufania, szacunku, staje się zwyczajnym formalizmem. Czuwanie zamienia się wówczas w pilnowanie. Wszystko zależy od osobowości wychowawcy, który swoją działalność pedagogiczną musi zaczynać od postawy pozytywnej, od miłości, od pomagania w poznawaniu prawdy, w realizacji dobra i w kontemplacji piękna. W konsekwencji miłość wychowawcza czyni z nauczyciela w szkole salezjańskiej osobę szczerze oddaną dobru swoich podopiecznych, przebywającą wśród nich i gotową do poświęceń i trudów związanych z jej misją. Wszystko to wymaga od nauczyciela prawdziwego bycia do dyspozycji młodzieży, autentyczności i umiejętności dialogu, co rodzi między nimi zażyłość i zaufanie, a to z kolei jest niezbędnym warunkiem jego skuteczności w pracy wychowawczej i dydaktycznej.

40. Zob. K. Misiaszek, *Wartości pastoralno-katechetyczne systemu prewencyjnego św. Jana Bosko a aktualne potrzeby duszpasterskie Kościoła w Polsce*, Lublin 1987, s. 99.

4. Obecność wychowawcza – jako wyzwajające trwanie przy wychowanku

Charakter odniesień personalnych w szkole salezjańskiej jest z jednej strony uwarunkowany klimatem wspólnoty wychowawczej, z drugiej zaś „asystencją”, jako stałą formą obecności wychowawcy wśród młodzieży. Środowisko szkoły salezjańskiej, w którym zachodzą relacje wychowawcze, musi ze swej natury posiadać istotne cechy integralnego systemu prewencyjnego (rozum, religia i miłość wychowawcza), które sprzyjają budowaniu postawy szacunku i zaufania w kontaktach wychowawczych. W tym ujęciu wzajemnych kontaktów między wychowawcami a wychowankami uprzywilejowane miejsce zajmują relacje osobowe. Ks. Bosko w praktyce pedagogicznej na określenie poprawnej relacji pomiędzy wychowawcami i wychowankami często używał określenia zażyłość lub przyjaźń. Doświadczenie wychowawcze przekonało go, że bez tej zażyłości nie można okazać miłości, a bez tego nie da się o wzbudzić zaufania, które jest niezbędnym warunkiem skuteczności w pracy wychowawczej⁴¹.

Wychowanie integralne wymaga więc szczególnej postawy wychowawcy i całego zespołu sposobów i poczyną opartych na przekonaniach płynących z rozumu i z doświadczenia pedagogicznego, które kierują działaniem wychowawczym. Wychowawca w systemie prewencyjnym jest przyjaźnie ustosunkowany, otwarty i aktywnie uczestniczy w życiowych problemach młodzieży. Bardziej dąży do wspólnych poszukiwań prawdy z młodzieżą niż do stosowania gotowych recept. Uczestnicząc we wspólnych naradach, zostawia wychowankowi swobodę wypowiedzi i podejmowania decyzji. Czuwa jednak zawsze i jest gotowy przyjść wychowankowi z pomocą w sytuacjach zbyt- niego ryzyka czy niebezpieczeństwa, zagrażających jego zdrowiu fizycznemu, psychicznemu czy moralnemu⁴².

Wychowawca, będąc obecny wśród młodzieży, powinien podzielać również jej pozytywne skłonności i zainteresowania, ale w taki sposób, by nauczyła się ona działać świadomie i z wyboru, zgodnie z przyjętymi wartościami. Nauczyciel w szkole salezjańskiej rozumie, że z pedagogicznego punktu widzenia korzystniej jest uprzedzać negatywne doświadczenia ucznia i ich utrwalanie się, niż potem czynić wiele wysiłku, aby je usuwać z jego życia. Dlatego jego obecność wychowawcza wśród młodzieży nabiera szczególnego

41. Por. Z. Klawikowski, *Duchowość komunii w stylu księdza Bosko*, w: *Peregrynacja relikwii św. Jana Bosko w Inspektoriat polskich*, Warszawa-Piła, Wrocław-Kraków 2013, s. 101–106.

42. Zob. R. Weinschenk, *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, Warszawa 1996, s. 191–192.

znaczenia. Często określana jest jako „asystencja”, czyli „ciągle” przebywanie wychowawcy pośród wychowanków. Nauczyciel w szkole salezjańskiej służył młodzieży jako przewodnik pomagający jej właściwie i skutecznie prowadzić rozwój własnej osobowości. Przyczynia się do tego, aby uczniowie nie pozostawali osamotnieni w rozwiązywaniu własnych problemów i trudności. Obecność wychowawcza we wspólnocie szkolnej jest działaniem pozytywnym, ukierunkowującym wychowanka na dobro przez osobę nauczyciela.

Tak rozumiana obecność wychowawcza w szkole salezjańskiej zakładała także aspekt nadzoru i kontroli; wyrażanych w praktyce integralnie, zarówno jako zabezpieczania przed złem, jak i w kierowaniu wychowanka ku dobru⁴³. Ponadto obecność wychowawcza zmierza do tego, aby sam wychowanek nauczył się czuwać nad sobą, aby potrafił prowadzić dialog z wychowawcą w klimacie szczerości i zaufania. Obecność wychowawcza przyczynia się również do budowania w szkole atmosfery rodzinnej, z której rodzi się poczucie odpowiedzialności wśród nauczycieli i uczniów za całość szkoły oraz za dobro każdego z osobna. Atmosfera szkoły salezjańskiej nie zależy jednak tylko od dobrej woli nauczycieli, ich pedagogicznej kultury, umiejętności w stosowaniu dydaktycznych metod i środków, lecz jest to przede wszystkim sprawa osobowości nauczyciela. System prewencyjny stosowany w szkole domaga się od nauczyciela i wychowawcy ciągłego doskonalenia się do misji prowadzenia młodych⁴⁴. W praktyce sprowadza się to do umiejętności życzliwego pobudzania wychowanka do integralnego rozwoju, ale zawsze w sposób wolny.

W działalności szkoły salezjańskiej przesycionej duchem rodzinnym, ważne miejsce zajmuje wprowadzanie młodzieży w świat kultury i godziwej rozrywki. Przygotowywane i wspólnie przeżywane przez nauczycieli i uczniów sztuki teatralne, śpiewy, zabawy i sport pozwalają na lepsze poznanie młodego człowieka. Nauczyciel doskonale wie, że nie osiągnie dobrych rezultatów dydaktycznych i wychowawczych, kładąc nacisk jedynie na obowiązki, a pomijając pogodę ducha objawiającą się w rozrywkach. Dlatego w szkole salezjańskiej sport kształtuje siłę woli i uczy zdrowej rywalizacji, zaś teatr, muzyka i śpiew, odpowiednio dobrane, pomagają młodzieży właściwie korzystać z dorobku kultury, kształtując w niej wrażliwość na piękno oraz pozwalając aby młody człowiek lepiej zrozumiał samego siebie i otaczający go świat⁴⁵.

43. Por. J. Bosko, *System zapobiegawczy...*, s. 229–231.

44. Por. M. Szpringer, *System prewencyjny...*, s. 83.

45. Por. T. Jania, *Elementy sztuki w działalności św. Jana Bosko*, „Biuletyn Salezjański Nostra” 1987, nr 283, s. 11–16.

■ Zakończenie

Ksiądz Bosko, będąc w pełni przekonany, że jego działalność wychowawcza ma na celu ukształtowanie człowieka „nowego typu”, zainicjował styl wychowania integralnego. Istota tego wychowania polega na uprzedzaniu zła poprzez zaufanie do dobra istniejącego w sercu każdego młodego człowieka. Zdaniem ks. Bosko, dobro zaszczerpię w życiu młodych ludzi i poparte przykładem nauczycieli i wychowawców kształtuje w nich osoby solidarne, aktywnych i odpowiedzialnych obywateli, osoby otwarte na wartości życia i wiary, mężczyzn i kobiety – zdolnych żyć sensownie, radośnie, odpowiedzialnie i kompetentnie. Dlatego z tej perspektywy system wychowania integralnego stosowany w szkole salezjańskiej staje się obecnie dla wielu środowisk wychowawczych alternatywnym punktem odniesienia w działalności edukacyjnej. Stwarza on bowiem wciąż nowe propozycje, pobudza, poszerza i zachęca młodego człowieka do dynamicznego i integralnego rozwoju⁴⁶.

Bibliografia

- Bosko J., *Wspomnienia z Oratorium*, Warszawa 1987.
- Casella F., *Wychowywać do poszanowania praw człowieka w wierności systemowi edukacyjnemu św. Jana Bosko*, w: J. Gocko, J. Sadowski, red., *Wychowanie w służbie praw człowieka*, Warszawa 2008, s. 113–148.
- Chavez P., *Komentarz do wiązanki na rok 2006*, w: *W trosce o ducha rodzinnego w szkole salezjańskiej*, Kraków 2006.
- Chávez Villanueva P., *Wychowywać z sercem księdza Bosko*, Kraków 2008.
- Chrobak S., *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa 1999.
- Cian L., *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*, Warszawa 1986.
- Giraudi F., *L'oratorio di Don Bosco nei tempi del Savio*, „Salesianum” 1950, nr 2, s. 228–234.
- Goleń J., *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*, Rzeszów 2006.
- Grządziel D., *Pedagogika ks. Bosko w szkole salezjańskiej*, „Seminare” 2011, t. 29, s. 223–235.
- Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży*, Rzym 1988.

46. Zob. M. Potočárová, *Pohľad saleziánskej spirituality a pedagogiky Jána Bosca na hodnotu osoby*, „Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae” 2012, nr 4, s. 137–138.

- Jania T., *Elementy sztuki w działalności św. Jana Bosko*, „Biuletyn Salezjański Nostra” 1987, nr 283, s. 11–16.
- Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja nauczania w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2003.
- Kiereś B., *O personalizizm w pedagogice. Studia i szkice z teorii wychowania*, Lublin 2009.
- Klawikowski Z., *Duchowość komunii w stylu księdza Bosko*, w: *Peregrynacja relikwii św. Jana Bosko w Inspektoriat polskich*, Warszawa-Piła, Wrocław-Kraków 2013, s. 101–106.
- Misiaszek K., *Główne idee systemu przewencyjnego św. Jana Bosko*, „Seminare” 1987–1988, s. 46–57.
- Misiaszek K., *Wartości pastoralno-katechetyczne systemu przewencyjnego św. Jana Bosko a aktualne potrzeby duszpasterskie Kościoła w Polsce*, Lublin 1987.
- Nanni C., *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, w: A. Szudra, K. Uzar, (red.), *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, Lublin 2009, s. 65–76.
- Niewęglowski J. (red.), *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, Warszawa 2000.
- Nowak M., *Pedagogika chrześcijańska: jej podstawy, rozwój i aktualny stan*, „Rocznik Pedagogiczny” 2004, nr 2, s. 43–58.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999.
- Olbrycht K., *Aksjologia szkoły katolickiej*, „ETHOS” 2007, nr 75, s. 91–98.
- Otowicz R., *Etyka życia*, Kraków 1989.
- Potočárová M., *Pohľad saleziánskej spirituality a pedagogiky Jána Bosca na hodnotu osoby*, „Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae” 2012, nr 4, s. 135–138.
- Rynio A., *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004.
- Studenski M., *Wychowanie chrześcijańskie wyzwaniem dla szkoły i katechezy*, w: A. Rynio (red.), *Wychowanie chrześcijańskie*, Lublin 2007, s. 756–770.
- Szpringer M., *System przewencyjny księdza Jan Bosko we współczesnej profilaktyce*, Kielce 2006.
- Weinschenk R., *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, Warszawa 1996.
- Wilk J., *Atmosfera rodzinna w wychowaniu*, w: M. Majewski, (red.), *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, Kraków 1988, s. 89–96.
- Wytyczne Konferencji Episkopatu Polski dla szkół katolickich w Polsce, 1994.